

SOCIOKULTURNA ANIMACIJA V BOLNIŠNICI IN PRAVICA DO KULTURE

Doc. dr. Dušana Findeisen

Inštitut za raziskovanje in razvoj izobraževanja, UTŽO

Povzetek

Socio-kulturna animacija ima v francoskih bolnišnicah dolgo tradicijo, ki se je najverjetneje začela 1800-1810 z markizom de Sadom v času, ko je bil ta hospitaliziran v eni od pariških bolnišnic in je skupaj z bolniki pripravil gledališko predstavo, te pa se je udeležila domala vsa pariška družbena smetana. Kasneje, v letu 1999, so podpisali konvencijo "Kultura in zdravje" in kultura se je pričela seliti v bolnišnice. Te so se začele spreminjati v ustanove odprte v kraj, po drugi strani pa so pacienti in osebje tako pridobili drugačen pogled na telo in kulturo. Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje že dalj časa izobražuje bolnišnične kulturne mediatorje (svoje študente), ki znanje in kulturo, ki ju pridobivajo s študijem na univerzi, posredujejo pacientom, sorodnikom pacientov in osebju, vse v okvirih Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana

Ključne besede: socio-kulturna animacija, kultura, kulturni mediator, prostovoljstvo, bolnišnica, pacient, gledališče, Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje

Abstract

Socio-cultural animation has had a long tradition in French hospitals, most probably starting with a theatre performance staged by Marquis de Sade between 1800-1810 while he was admitted to a Parisian hospital. The theatrical performance was attended by "le Tout Paris" all notables of the city. Later, in 1999, was signed a convention "Culture and Health" and culture has been moving to hospitals ever since, transforming them into open institutions, with patients and staff having acquired a different perspective on body and culture. Moreover, Slovenian Third Age University has been educating and training cultural mediators (its students) for transmitting culture and knowledge gained at the U3A to patients, patients' relatives and staff within the University Clinical Centre Ljubljana. In this article Dušana Findeisen sets a frame of mind for examining the importance and implications of a universally fundamental right, the right to culture.

Key words: Socio-cultural animation, culture, cultural mediator, volunteering, hospital, patient, theatre, Slovenian Third Age University

Uvod

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje usposablja svoje študente za vlogo prostovoljnih kulturnih mediatorjev v javnih ustanovah, denimo v muzejih, galerijah, Botaničnem vrtu Ljubljana pa tudi v bolnišnicah. Prostovoljne kulturne mediatorje smo leta 2006 uvedli v javne ustanove v okvirih evropskega projekta LACE, s katerim naj bi starejše pripravljali na vlogo dejavnih državljanov.¹ Kasneje smo, v okviru drugega projekta *Kultura starejših popotnica mlajšim*, ki je prejel podporo Norveškega finančnega mehanizma, začeto delo nadaljevali. Ob poznavanju definicije pojma kulturni mediator - v Franciji je na univerzitetni ravni moč študirati *mediacijo in komunikacijo* - smo oblikovali tudi *koncept prostovoljne kulturne mediacije*. To v našem okolju opravlja predvsem kulturni mediator, oseba v tretjem življenjskem obdobju oziroma študent ali študentka univerze za tretje življenjsko obdobje, ki drugim na organiziran način posreduje nesnovno kulturno dediščino. Pomembno se nam je zdelo, da se takšno posredništvo godi v javnih ustanovah, kar naj bi znanje, ki ga starejši odrasli pridobijo na univerzi za tretje življenjsko obdobje, naredilo vidnejše in javno priznano. Hkrati smo želeli, da se tudi javna ustanova in njeno osebje pripravijo za oblikovanje novih prostovoljskih vlog za naše študente. takšnih, ki bi prinesle novo vrednost javni ustanovi. Javna ustanova je seveda tudi bolnišnica in tako bo v tem članku govor o nastajajočem konceptu *prostovoljnega kulturnega mediatorja in mediatorstva v bolnišnici*. Govorimo o kulturi in kulturnih projektih v bolnišnici ter o področjih, na katerih lahko delujejo kulturni mediatorji v bolnišnicah.

Kultura v bolnišnicah ima dolgo tradicijo

Pri nas se v bolnišnicah vrstijo koncerti, razstave, predavanja, kongresi, v zadnjem času tam nastopajo Rdeči noski. Kultura pa se je v pariške bolnišnice naselila zgodaj, najverjetneje že v letu 1800-1810, ko je Marquis de Sade skupaj z drugimi bolniki pripravil gledališko predstavo, te pa se je udeležila domala vsa družbena smetana tega mesta. Od takrat, pa do podpisa prve konvencije "Kultura v bolnišnici" leta 1999, se je marsikaj spremenilo, francoski ministri pa so po vrsti razmišljali o tem, kako pomembno je v bolnišnici imeti dostop do kulture, kako pomembno je, da se bolnišnica odpre v mesto in se poveže s kulturnimi in drugimi ustanovami. Tako tudi minister Frédérique Mitterrand : "Tako kot je Marcel Proust odkril svoj sloviti

“teatrofon” in njegovo moč, da ponese v bolnikovo sobo glasbo Wagnerja in Debussyja, mora tudi pacient imeti možnost, da čas, ki ga ima na razpolago v bolnišnici, spremeni v čas za razmislek o sebi in svoji sprejemljivosti za kulturo (...) Pri tem imam v mislih temeljno pravico vseh in slehernega med nami, pravico dostopa do kulture. Ta pa naj velja tudi za tiste, ki so zaradi bolezni odmaknjeni od kulture(...) Naša dolžnost je, da iz prostorov zdravja naredimo prostor “kulture za vse” (Mitterrand, 2010)

V francoski tradiciji ima kultura prav posebno mesto. Socio-kulturno animacijo so tako razvili v podsistem francoske kulturne politike in dojemajo jo kot državotvorno. V času de Gaullove vlade so prvi ustanovili Ministrstvo za kulturo in dobili kulturnega ministra André-ja Malraux-ja. Njegovo prepričanje pa je bilo, da mora kultura doseči čim večje število državljanov, zato naj bo dosegljiva tudi zunaj zidov kulturnih ustanov. Cilj kulture ni, da ostane za muzejskimi zidovi, slike naj bodo sredi življenja, na železniških postajah, v bolnišnicah, v zaporih. André Malraux na ta način nadaljuje revolucionarna razmišljanja Nicolas-a de Condorcet-a, ki v svojem *Načrtu za javni uk* v poglavju o izobraževanju odraslih razmišlja o tem, da je treba zgraditi široko mrežo muzejev, galerij, knjižnic in drugih ustanov, kjer naj bodo odrasli deležni uka in kulture. Torej ne le med šolskimi zidovi! Zvest tej tradiciji Jacques Lang, leta 1999, v času, ko je bil minister za kulturo, kulturi široko odpre vrata bolnišnic. (Findeisen, 1995).

Sprehod v zgodovino opozori, da je bil grški bog Apolon hkrati bog umetnosti in bog zdravilec in da že dolgo obstaja povezava med umetnostjo, kulturo, zdravljenjem in zdravjem. Po drugi strani pa je težava sodobne medicine v tem, da je v marsikaterem pogledu postala tehnicistična. Napredek je v redu, a izpred oči ne smemo izgubiti dejstva, da zdravimo ljudi, ne zgolj srca, pljuč, ledvic. Bolnik nikakor ne sme postati številka in kultura je nedvomno način, da si bolnik znova prisvoji svoje telo, ki ga je doslej v bolnišnici prepuščal zdravnikom in osebju.

Tako so v pariški bolnišnici *Bicêtre* uvedli umetnost: gledališke predstave, koncerte in celo modne revije. V Rouenu so poskrbeli za obnovo rojstne hiše pisatelja Gustava Flauberta, s katero je bolnišnica povezana in pripeljali so plesno skupino, da je animirala delavnice, ki so se jih udeležili skupaj bolniki in osebje. Osebje je tako mimogrede zaplesalo z bolniki. Poskrbeli so, da so se plesalci nastanili v bolnišnici in bolniki so prihajali, da so videli, kaj plesalci počnejo.

L'Institut de formation en soins infirmiers (sl. Inštitut za usposabljanje medicinskih sester in bratov) v bolnišnici v Amiensu je že pred leti uvedel gledališko improvizacijo v svoje izobraževanje, kajti odnos osebja do bolnikovega telesa je pomemben in tega se v tovrstnih improvizacijah učijo. Osebje mora najti pravo razdaljo/ ustrezen odnos do bolnikovega telesa.

Ne sme mu biti preveč blizu, ne sme se navezati na bolnika, a hkrati biti mora dovolj blizu, da ne vidi zgolj bolnikove bolezni. Sredi igre in plesa se odnos osebja spremeni, ustvari pa se tudi odnos do telesa. Če je medicinski tehnik ali medicinska sestra bolj sproščen ali sproščena do svojega telesa, je bolj sproščen ali sproščena tudi do bolnikovega telesa.

V Besançonu so povezali bolne otroke, njihove starše in osebje in pripravili so fotografske razstave. Nastala je potujoča razstava. V Grenoblu so organizirali gledališko branje in srečanja s pisatelji kar na bolnišničnih hodnikih.

V nadaljevanju te tradicije Ministrstvo za zdravje in šport skupaj z Ministrstvom za kulturo in komunikacijo že deset let in več vodita skupno politiko za dostop vseh družbenih skupin do kulture sredi bolnišničnega okolja. Leta 1999 je bila prvič podpisana *Konvencija: Kultura in zdravje*. Ministrstvo za kulturo se je zavezalo širjenju kulture, Ministrstvo za zdravje in šport pa si prizadeva uveljavljati takšno politiko zdravja, ki upošteva človeka, njegove potrebe in razsežnosti. Navsezadnje kultura pripomore k politiki zdravja, tisti politiki, kjer je bolnik v središču pozornosti. Dovolj razlogov je bilo za sklenitev konvencije.

Celostna obravnava povezave med kulturo, zdravjem in bolnišnico v Konvenciji *Kultura in zdravje* iz leta 1999

Bistvo te konvencije je celostno urejanje sodelovanja med bolnišnico in kulturnimi ali izobraževalnimi ustanovami v kraju. Konvencija govori o povezavah med bolnišnico, umetniki in drugimi nosilci kulture ter podjetji-donatorji. Priključile naj bi se tudi krajevne skupnosti. V konvenciji je rečeno tudi, da kultura boljša poklicna razmerja v bolnišnici, kakor tudi povezovanje bolnišnice s krajem. Skupina, ki ji je kultura v bolnišnici namenjena, zajema hospitalizirane bolnike, njihove družine, zdravstveno in drugo osebje.

Bolnišnice naj bi na temelju te konvencije oblikovale svojo kulturno politiko, vanjo pa vključile vsa polja umetnosti in kulture: gledališke in druge predstave, žive nastope umetnikov, arhitekturno in drugo kulturno dediščino, tudi nesnovno kulturno dediščino, muzeje, knjigo, časopise, film, glasbo, itd.

Projekti, v katere naj bi bili vključeni tisti, ki jim je kultura v bolnišnici namenjena, naj bi vsebovali širjenje kulture, ustvarjanje in razvoj umetniških in kulturnih praks. Širjenje umetniških praks lahko poteka v povezavi z nosilci lokalnih ali nacionalnih kulturnih prireditev, kot so Glasbeni dnevi, Dnevi evropske dediščine itd.

S konvencijo je predvideno tudi raziskovanje področja in izobraževanje. Predvidena so strokovna srečanja, ki jim, če je le mogoče ali če je primerno, botrujejo znani umetniki. Akterji, vključeni v to politiko, izmenjujejo izkušnje in spoznanja na posebni spletni strani.

Ministrstvo za zdravje in šport se zavezuje, da bo bolnišnicam priskrbelo brezplačno uporabo književnih del in filmov z namenom, da se ustvarijo prostori, kjer bo vladala pozitivna dinamika vseh navzočih. Ustvarijo se filmski klubi. Kdor pozna zgodovino filma in prakso bratov Lumières, ki sta prve projekcije filmov prenesla v kavarne, veleblagovnice itd., razume, da je bolnišnica pravi prostor za ustvarjanje filmskih klubov.

Ministrstvi sta se zavezali, da bosta skupaj podprli tudi raziskovanje vezi med kulturo in zdravjem. Bolnišnica pa se zavezuje k oblikovanju kulturne politike ob upoštevanju ciljne skupine bolnikov oziroma ob upoštevanju različnih ciljnih skupin in postopkov zdravljenja.

Da bi projekt kulture v bolnišnicah uspel, je potrebno tudi povezovanje z lokalnimi partnerskimi ustanovami na področju kulture (muzeji, zgodovinskimi arhivi, knjižnicami, umetnostnimi centri, organizacijami za prireditve na javnem prostoru, izobraževalnimi ustanovami).

Partnerstva se ustvarijo na temelju pisnih dogovorov, kjer se določi sodelovanje vseh strani v dogovoru, tako z vidika dela, ki ga bo potrebno opraviti, osebja, ki bo sodelovalo. kakor tudi z vidika pridobivanja finančnih sredstev. Ker je bolnišnica javna ustanova, si lahko pomaga tudi z javnimi naročili.

Za nosilce kulture v bolnišnicah je potrebno pripraviti izobraževanje in usposabljanje. Prostovoljci morajo biti enako dobro usposobljeni kot tisti, ki jim je to delo poklic.

Avtorji konvencije priporočajo tudi razmislek o prostorih za izvajanje kulturnih dejavnosti: prostor za knjižnico, projekcijo filmov, predstave, delavnice. Pisici so predvideli tudi vnos izobraževalnih programov na temo povezovanja kulture in zdravja v bolnišnici v visokošolski študij.

Eden bistvenih ciljev konvencije je torej v tem, da nastanejo projekti kulturne narave v bolnišničnih prostorih, da se ti vrišejo v stalno kulturno politiko bolnišnice. Konvencija omogoča, da iz kulturnega delovanja v bolnišničnem okolju zraste način, ki bo pripomogel tudi k preoblikovanju kulture bolnišnice same v njenem odnosu do okolja.

Zakaj kulturni projekti in kulturni mediatorji v bolnišnici

V bolnišnici čas beži mimo nas. Polzi nam med prsti, počasi. Nemalokrat ležimo, čakamo, da mine. V prazno strmimo. Čakamo svoje, čakamo vizito, čakamo kosilo. Čas je votel in prazen. Vanj pa lahko vnesemo odkrivanje, doživljanje, učenje. Vanj lahko vnesemo kulturo. Tako se razprejo obzorja.

Bolnišnica ne želi biti le tehnološko in tehnično uspešna, marveč želi biti uspešna z vidika človečnosti in človeka. Skuša spoštovati naše različne načine življenja, upoštevati čustva. Te vrline naj se kažejo ne le v vedenju osebja marveč tudi v prostorih, na hodnikih v sprejemni dvorani. In to postane še dosti nujnejše tam, kamor se vračajo kronični bolniki, ki jim bolnišnica mora postati nekakšen drugi dom. To dejstvo bi bilo dobro upoštevati v kulturnih projektih v bolnišnici. V njih se morajo zrcaliti potrebe bolnikov. Bolnišnica je prostor življenja, odnosov med bolniki in bližnjimi, odnosov s prostorom, ki naj bo lep, in naj izkazuje pozornost in tolažbo, naj briše spomin na telesno trpljenje, strah in bolezen.

S kulturnimi projekti, kulturnimi mediatorji bolnišnica postane gostoljubna. Navzočnost umetnikov lahko bolnišnični prostor spremeni v prostor emocij. Prostori niso več le za spanje, potrpežljivo čakanje ali sprehod. Tja nas vabi glas umetnikov, bralcev, slikarjev, vabijo nas podobe filmov na projekcijskem platnu. Ti prostori največkrat niso stalni, polnijo se in praznijo, tako kot v mestu. Kultura in s kulturo prežeto življenje pacienta v bolnišnici zmanjšata njegovo osamljenost in upoštevata njegovo bitje. Kultura je način potrjevanja osebnosti, je način poklicnega potrjevanja in je način potrjevanja družbe.

Kaj so dosegli

Po nekaj letih so se spremenile navade v bolnišnici, kulturne ustanove pa so se znova vprašale o tem, komu so namenjene. Izboljšali so se odnosi med bolniki in zdravstvenim osebjem. Prišlo je do premisleka o naravi zdravljenja in negovanja bolnika, ki naj se od tega, kar je tehnološko znova premakne k temu, kar je človeško.

Nekatere bolnišnice so se pričele ukvarjati s svojo zgodovino in razvojem. Nastale so pripovedi na temelju ustne zgodovine. Popisali so spomine nekdanjih pacientov in osebja. Popisali ali naredili so video posnetke. Telo se pojavlja v številnih projektih, pa naj gre za telo pacienta ali telo osebja. Telo plesalca, telo zdravnikove ali bolnikove predstave o telesu. V zdravstvene izobraževalne ustanove so uvedli gledališke improvizacije, igranje vlog. Uvedli so koncerte klasične kitare. Gledališče l'Odéon je prispevalo gledališke nastope. Gledališke srede za starše,

majhne paciente in obiskovalce. Obisk mesta za hospitalizirane otroke skupaj z društvom urbanistov. Konferenco o sreči. Video posnetek o sreči na temelju intervjuja, ki sta ga v domovih starejših vodila dva umetnika. Živo gledališče – gledališka delavnica na temo čilosti, ugodja, nege v domovih starejših

Kaj želi doseči Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje v Univerzitetnem kliničnem centru Ljubljana in drugod

Kulturni mediatorji, ki že delajo v Arhitekturnem muzeju Ljubljana, lahko v bolnišnici skupaj s študenti umetnosti in pripovedovanja prebirajo pisma naših arhitektov. Člani študijskega krožka za digitalno fotografijo lahko posnemajo Francoze - ali pa tudi ne - in obdelajo temo telesa. Člani študijskega krožka ustne zgodovine lahko popišejo zgodbe bolnišnice, če prej razvijejo raziskovalni aparat. Študijski krožek *Trgi, ulice in stavbe okrog nas* ali *Ljubljana moje mesto* lahko predstavita svoje delo. (Kutin, 2014). Sodelujejo lahko študijski krožki restavracije in tehnike piskroveštva. Študijski krožek *Moji starši so stari- kritična geragogika* lahko predstavi posamezne teme. Študijski krožek za *medsebojne odnose* se lahko poda v delo s pacienti. Skupaj z Univerzitetnim kliničnim centrom Ljubljana lahko Univerza za tretje življenjsko obdobje postavi razstave. Širok in razvejan program Univerze za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani se tako bolj odpre v mesto, tako kot se to že dogaja z Enajsto šolo v knjigarni v sodelovanju s knjigarno Konzorcij, z mestnim kinom Kinodvor in Abonmajem za poznejša leta, Mladinskim gledališčem v Ljubljani in Gledališčem ob petih, Botaničnim vrtom in vrtnimi prostovoljci Cankarjevim domom na filmskem festivalu itd.

Zaključek

Socio-kulturna animacija je razvejan pojav, toda pojav brez pravega domicila, bi lahko dejali. Svoj prostor in kontekst lahko najde povsod tam, kjer so ljudje, tudi v bolnišnici, ki so jo dolgo doživljali kot prostor, ločen in odmaknjen od mesta in drugih ustanov. Socio-kulturna animacija v bolnišnici vsem, ki tam “živijo”, vdihne življenje. Bolnišnica se z njo odpre v mesto in postane del lokalnega razvoja, bolniki, njihovi svojci in osebje spremenijo pogled na telo in kulturo. Tisti, ki so iz kakršnih koli razlogov odmaknjeni od kulture (ekonomskih, kulturnih, družbenih, zdravstvenih) tako v bolnišnici uresničijo svojo temeljno pravico, pravico do kulture. Koncept kulturnega mediatorstva je v Sloveniji, na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje, nastajal od leta 2007 dalje. Zdaj ga nameravamo bolje aplicirati tudi v bolnišničnem okolju.

Literatura in viri

Anon (1999) *Convention Culture et santé entre le Ministère de la santé et des sports et le Ministère de la culture et de la communication*. Paris.

Bračun, R. (ur.) (2009) *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje in muzeji z roko v roki: izobraževanje za razumevanje in uvajanje prakse starejših prostovoljnih kulturnih mediatorjev*. Ljubljana: UTŽO.

Caune, J. (2006) *La démocratisation culturelle, une médiation à bout de souffle*. Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.

Caune, J. (1999) *Pour une éthique de la médiation. Le sens des pratiques culturelles*. Grenoble: Presses universitaires de Grenoble.

Chante, A. (2001) *99 réponses sur...la culture et la médiation culturelle*. CRDP/CDDP Languedoc-Roussillon V: *Le Protocole*. Les presses du réel.

Findeisen, D. (1995) Condorcetov prispevek k razmišljanju o vlogi učenja v človekovem in družbenem življenju. V: Ana Krajnc (ur.) *Andragoška spoznanja*, št. 3/4 (1995), str. 33-38.

Findeisen, D. (2009). Sociokulturna animacija družbi vdihne življenje: o povezovanju družbenega in kulturnega sredi nove kulture. V. Ana Krajnc (ur.) *Andragoška spoznanja*, 15 (4), str. 27-37.

Kutin, M. (ur.) (2014) *Z menoj po mojem mestu*. Ljubljana, UTŽO.

Lamizet, B. (2000). *La médiation culturelle*. Paris: L'Harmattan.

Miterrand, F. (2010). *Discours lors de la signature de la convention Culture à l'hôpital*. Paris: Service de presse, Ministère de la culture.